

TA'LIM TIZIMIDA BOLALARNING BADIY ADABIYOTGA QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Xolmurod Xidirov

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti*

Abduqahhorova Xosiyat Abdurasul qizi

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi
E-mail: xosiyatabduqahhorova655@gmail.com*

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14995237>

Annotatsiya: Maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda badiiy adabiyotga qiziqishni shakllantirishning xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada shaxsga yo'naltirilgan kitobxonlik muayyan prinsiplarga tayanishi lozimligi, o'quvchilarni badiiy adabiyot namunalariga qiziqtirish orqali ularda ideallar, dunyoqarashga asoslangan qadriyatlar tizimini shakllantirish imkoniyatlari, bu jarayonda o'qituvchining vazifalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, badiiy adabiyot namunalari, qiziqish, o'quv predmetlari, pedagogik-psixologik yo'nalishlar, dunyoqarash, kitob bilan muloqot, qadriyatlar tizimi, motivatsiya, hissiy yo'nalganlik.

Annotation: In this article, the pedagogical and psychological directions of the formation of interest in samples of art literature in junior school age students are analyzed. Also in the article there is an opinion about the need for individual-oriented reading to rely on certain types of prints, the possibility of forming a system of values based on ideals, worldview, through which students are interested in examples of artistic literature, the tasks of the teacher in this process.

Key words: reading, examples of fiction, interest, subjects of study, pedagogical-psychological directions, outlook, communication with the book, system of values, motivation, emotional orientation.

Bugungi kunda shaxsning ma'naviyatlilik darajasi va uni egallash ehtiyojiga nisbatan turlicha metodologik, psixologik, pedagogik hamda ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar mavjudligini ko'rsatmoqda. Bu milliy-ma'naviyat qadriyatlarining umumiy tarkibiy qismidir. Bunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-yanvardagi "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini takomillashtirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida"gi Farmoyishi¹ alohida ahamiyatga ega.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-yanvardagi Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish buyicha komissiya tuzish to'g'risida"gi Farmoyishi / "Xalq so'zi" gazetasi, 2017-yil 13-yanvar.

Yoshlar istiqboldagi hayotiy faoliyatlari jarayonida konstruktiv muloqotga kirishish, hamkorlik ko'nikmalarini namoyon etish, o'quv-biluv topshiriqlarini samarali yechish imkoniyatiga ega bo'lishlari nazarda tutiladi. Bunday vazifani muvaffaqiyatli hal qilish uchun o'quvchilar boshlang'ich sinflardan boshlab kitoblar yordamida o'qish va badiiy asarlarni tushunish madaniyatiga ega bo'lishlari lozim.

O'qituvchining vazifalaridan biri o'quvchilarning nima uchun kitob o'qishni xohlamasliklarini aniqlashdan iborat. Shundagina pedagoglar o'quvchilarda o'qish motivatsiyasining qachon va qanday hosil bo'lishini aniqlashga erishadilar.

Bolalarda badiiy asarlarni o'qishga bo'lgan qiziqishning pasayishini bir qator sabablar bilan izohlash mumkin:

- ommaviy axborot vositalari ta'sirining kuchayishi, o'quvchilarning soatlab televizor va kompyuter qarshisida o'tirishlari;
- farzand tarbiyasiga befarq oilalar sonining ko'payishi, ularda farzandlarning ma'naviy-axloqiy, intellektual rivojlanishiga e'tibor qaratilmasligi;
- kattalarning bolalar bilan birgalikda kitob o'qishga bo'lgan intilishlarining to'liq namoyon bo'lmasligi, 1-sinfga qadam qo'ygan o'quvchilarga kattalar tomonidan kitoblarning o'qib berilmasligi, rang-barang badiiy asarlar bilan o'quvchilarni tanishtirish yo'nalishidagi faoliyatning mavjud emasligi, kattalarning o'qishni bilganidan keyin o'zi o'qishi kerak qabilida ish tutishlari va h.k.

Badiiy asarlarni o'qishga bo'lgan qiziqishning namoyon bo'lmasligi bolalarning kun bo'yi yolg'iz qolib, ota-onalarini kutishlari, zerikishlari, ular qachon keladi degan hadikda yashashlari bilan ham izohlanadi. Bunday holat 7-10 yoshli o'quvchilarni befarqlikka olib keladi. Ularda nafaqat badiiy adabiyot namunalarini o'qishga balki boshqa faoliyat turlariga nisbatan ham qiziqish susayadi.

Maktab ta'limida o'quvchilarni muayyan faoliyatga qiziqtirish uchun ularning fantaziya qilishlari, muayyan rasmlar chizishlari, ijodiy yondashgan holda turli buyumlarni yasashlari uchun qulay sharoit yaratish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida badiiy adabiyot namunalariga nisbatan qiziqishni shakllantirish uchun dastlab ularda o'qish motivlarini hosil qilish muhim ahamiyatga ega. Chunki motivlar faoliyat manbai bo'lib, o'quvchilarda muayyan harakatlarni amalga oshirish ehtiyojini vujudga keltiradi va qiziqishlarning qo'zg'atuvchisi hisoblanadi. Kichik maktab yoshi badiiy asarlarga qiziqish uyg'otish, o'quvchilarda ularni o'qish istagini vujudga keltirish uchun qulay davr hisoblanadi.

O'qilgan matnni hissiy idrok etish muallifning tuyg'ularini anglashlari uchun o'quvchilarga o'qituvchining his-tuyg'ulariga boy nutqi ko'maklashadi.

O'qituvchining bunday nutqi o'quvchilarda badiiy asarlarni o'qish motivlarini qo'zg'ab, kitobxonlikka undaydi.

S.L.Rubinshteynning² ta'kidlashicha, matni yaxlit tarzda anglash fikriy faoliyat mahsulidir. Matnda ob'ektiv tarzda aks etgan holatlar o'quvchi ongida sub'ektiv tarzda o'z ifodasini topadi. Bu o'quvchining shaxsiy-fikriy faoliyati mahsuli hisoblanadi.

A.P.Kashkarov³ esa o'quvchilar kitobxonligini tavsiflab, uni shaxsga yo'naltirilgan kitobxonlik tarzida rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. U shaxsga yo'naltirilgan kitobxonlik quyidagi prinsiplarga tayanishi lozimligini ko'rsatib o'tgan:

1. Har bir kitobxonning betakrorligini tan olish. Barcha kitobxonlar yoshi, hayotiy tajribasi va ko'plab omillarga ko'ra kitobxonlikka turlicha yondashadi. U kitobga va mazkur faoliyat natijasiga nisbatan individual munosabatni ifodalaydi.

2. Har bir kitobxon boshqa shaxslarning ham betakrorligini tan oladi. Kitob muallifi, atrofdagilar va kutubxonasining betakror qadriyat ekanligini tushunib yetadi.

3. O'quvchi kitob vositasida badiiy asar qahramonlarining harakatlarini tahlil qiladi. Ularning nuqtai nazarlari va faoliyat motivlarini o'ziniki kabi qabul qiladi. Shu orqali o'quvchi o'zining ijtimoiy rolini namoyon etadi. Kitobxon va muallif orasidagi munosabat o'quvchida nuqtai nazarni tarkib toptirishga xizmat qiladi.

4. O'quvchi badiiy asarni o'qishi, insoniyat erishgan yutuqlar bilan tanishishi natijasidagina, o'zi o'rganayotgan hodisalar, jarayonlar, narsalarning mohiyatini anglab yetadi. Natijada o'quvchi tarixiy-madaniy boyliklar bilan munosabat o'rnatadi, ularni o'zlashtiradi. Atrofdagilar va asar qahramonlari bilan aloqaga kirishish jarayoni amalga oshadi. Shaxsga yo'naltirilgan kitobxonlik natijasida o'quvchida madaniy boyliklarga egalik, tolerantlik, pozitiv xulq-atvor ko'rinishlari shakllanadi.

5. Shaxsga yo'naltirilgan kitobxonlik g'oyasi barcha yosh davrlarda vujudga kelishi mumkin. Masalan, bolalar kitobxonligi, ijodiy kitobxonlik, rivojlantiruvchi kitobxonlik va bilishga asoslangan kitobxonlik o'quvchi shaxsga yo'naltirilgan bo'ladi. Bunday kitobxonlik natijasida o'quvchilarda shaxsiy sifatlar tizimi shakllanadi, badiiy adabiyot namunalariga nisbatan kuchli qiziqish vujudga keladi.

² Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 2010. - 713 с.

³ Книга о детском чтении, в которой затрагиваются недетские темы. На страницах книга с двух углов зрения (родителя и ... Автор: Кашкаров Андрей Петрович Издательство: Феникс. Год издания: 2013.

Shaxsga yo'naltirilgan kitobxonlik haqida ushbu maqsadga yo'naltirilgan ta'limiy faoliyatni diagnostika qilish natijasida fikr yuritish mumkin. Bunda o'quvchi shaxsining individual, tabiiy, shaxsiy sifatlariga e'tibor qaratiladi. O'qituvchi bilan o'quvchining o'zaro hamkorligi natijasida ushbu prinsiplarni amalga oshirish va insonparvarlikka asoslangan yondashuv doirasida o'quvchilarda badiiy adabiyot namunalariga nisbatan qiziqishni shakllantirish mumkin.

Badiiy adabiyot namunalarini o'qish jarayonida o'quvchilar har doim muvaffaqiyatsizliklardan qochishga harakat qiladilar. Ular kitobni o'qib tushunishga qiynalganlarida ushbu faoliyatdan osongina voz kechib, kompyuter bilan muloqotga kirishadilar. O'quvchilar kitob o'qishga da'vat etganlarida ota-onalar va o'qituvchilardan norozi bo'ladilar. Bora-bora ular kompyuter va televizorga qattiq bog'lanib qoladilar. Yomon baho olishdan qo'rqish hissi o'quvchilarda badiiy asarni o'qish istagining yo'qolib borishiga sabab bo'lmoqda. Aksariyat past o'zlashtiruvchi o'quvchilar badiiy asarlarni o'qishga mutlaqo qiziqmaydilar. Bu esa ularning bilish faoliyatlari rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

O'quvchilarda badiiy adabiyot namunalariga bo'lgan qiziqishning barqarorligi ularda kitobxonlik faoliyatining muntazam rivojlanishiga asos bo'ladi. O'quvchilarning badiiy adabiyot namunalariga bo'lgan qiziqishlari ularda kitobxonlik faoliyatining kuchli tarzda namoyon bo'lishi, chuqur anglangan holda amalga oshirilishi, muntazam davom etishi, barqaror shakllanishi, fikrlarning boyishiga ko'maklashishini ta'minlaydi.

Badiiy adabiyot namunalarini o'qishga nisbatan qiziqishning barqaror bo'lmasligi tashqi omillarning ta'siri bilan bog'liq.

O'quvchilarda badiiy adabiyot namunalariga bo'lgan qiziqish quyidagicha bo'lishi mumkin:

- ijobiy va salbiy;
- tashqi va ichki;
- barqaror va nobarqaror.

Kitobxonlik mayllari ijtimoiy, tor shaxsiy va bilishga asoslangan bo'ladi. Ijtimoiy mayllar burch hissi, boshqadan orqada qolmaslikka intilishda ko'rinadi. Tor shaxsiy xarakterga ega bo'lgan mayllar esa atrofdagilarning e'tirofi, shaxsiy muvaffaqiyatga erishish yo'li, o'z-o'zini takomillashtirishga intilishida o'z aksini topadi. Bilish mayllari esa yangi bilimlarni o'zlashtirish istagi, o'z dunyoqarashini kengaytirish ehtiyoji bilan bog'liq holda vujudga keladi.

Badiiy adabiyot namunalariga bo'lgan qiziqish mezonlari sifatida quyidagilarni ko'rsatib o'tish mumkin:

- Kitobxonlikka nisbatan ijobiy his-tuyg'ularga boy munosabat;
- O'quvchilarni faol tarzdagi bilish va shaxsiy faoliyatga yo'naltirishga asoslangan kitobxonlik faoliyati;

- Mazkur yo'nalishlarning barqaror xarakterga egaligi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy adabiyot namunalariga qiziqishlarining yuqori darajasiga erishish quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- kitobxonlik faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabat;

- muayyan badiiy asarlarga qiziqish;

- kitobxonlik jarayonini kengaytirish va unga o'quvchilarni jalb etish;

- kitob bilan muloqot jarayonidagi qoniqish hissini sinfdoshlari, o'qituvchilari va ota-onalari bilan bo'lishish kabilar.

Bunday kitoblarga murojaat qilishning maqsadini o'qituvchi belgilaydi. O'quvchilarda badiiy adabiyot namunalariga bo'lgan qiziqishning shakllanishi asosan 1-2-sinflarda amalga oshadi. Bu davrda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ertaklar, dostonlar va hikoyalarga nisbatan alohida qiziqish paydo bo'ladi. Shuning uchun ham ta'limning dastlabki yilida o'quvchilarda badiiy adabiyot namunalariga to'g'ri munosabatda bo'lish tajribasini shakllantirish lozim. Buning uchun o'qituvchi muayyan asarlarning o'quvchilar hayotida muhim ahamiyat kasb etishini muntazam tushuntirib borishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-yanvardagi "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish buyicha komissiya tuzish to'g'risida"gi Farmoyishi / "Xalq so'zi" gazetasi, 2017-yil 13-yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017. 14-son, 230-modda.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 2010. - 713 с.
4. Книга о детском чтении, в которой затрагиваются недетские темы. На страницах книга с двух углов зрения (родителя и ... Автор: Кашкаров Андрей Петрович Издательство: Феникс. Год издания: 2013.
5. Ниталимова Л.В. Развитие читательского интереса младших школьников / Л.В. Ниталимова, С.Н. Семенова. – М.: Ментор, 2007.
6. Ismailovna S. Z. Linguistic-psychological factors of teaching Russian-speaking students to Uzbek monologue speech //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 134-137.
7. Юлдашева, Ш. Ш. Методы работы над текстом: лингвистический обзор.// Современная лингвистика: от теории к практике: III Казанский международный лингвистический саммит (Казань, 14-19 ноября 2022 г.): тр. и матер.: в 3 т. – С. 464-468.